

**Latvijas
vides
aizsardzības
fonds**

Kopsavilkums par galvenajām mazo upju pārvaldības un apsaimniekošanas problēmām Latvijā un ieteiktie rīcības virzieni situācijas uzlabošanā

Rīga, Decembris 2018

“Kopsavilkums par galvenajām mazo upju pārvaldības un apsaimniekošanas problēmām Latvijā un ieteiktie rīcības virzieni situācijas uzlabošanā”

Teksta autore: Kristīna Veidemane

Valodas korektore: Dace Strigune

© Vāka fotogrāfijas autore: Kristīna Veidemane

Citēšanas paraugs: K. Veidemane. 2018. Kopsavilkums par galvenajām mazo upju pārvaldības un apsaimniekošanas problēmām Latvijā un ieteiktie rīcības virzieni situācijas uzlabošanā, Baltijas Vides Forums, Rīga, 19. lpp.

Materiāls tapis ar Latvijas vides aizsardzības fonda finansiālu atbalstu projekta “Zemes īpašnieku, pašvaldību un valsts atbildība mazo upju aizsardzībai” (projekta numurs 1-08/204 /2018) ietvaros, kur sadarbības partneri ir biedrība “Baltijas Vides Forums” un Latvijas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija.

Par saturu ir atbildīgs tikai un vienīgi autors; darbs neatspoguļo Latvijas vides aizsardzības fonda viedokli. Latvijas vides aizsardzības fonds nav atbildīgs par šajā materiālā ietverto informāciju

Rīga, 2018

SATURS

Ievads	4
Tēmas tvērums.....	6
Upju ekoloģiskās kvalitātes stāvoklis	9
Ūdens resursu lietošana un radītās ietekmes	11
Zivju un bioloģisko resursu ieguve un pārvaldība	11
Ūdens tūrisms un atpūta	13
Hidroelektrostaciju darbība.....	14
Meliorācijas sistēmas uzturēšana.....	15
Ūdens objektu ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumi.....	16
Upju un to krastu sakopšana un uzturēšana.....	18
Upju krastu sakopšana	18
Upju tīrīšana	18
Pārvaldības modeļi	20
Secinājumi un priekšlikumi turpmākajām rīcībām.....	22
Izmantotā literatūra un informācijas avoti	24

levads

Kopsavilkums atspoguļo projekta “Zemes īpašnieku, pašvaldību un valsts atbildība mazo upju aizsardzībai” ietvaros organizēto iesaistīto pušu un mērķa grupu gan tematisko domnīcu, gan integrētā seminārā notikušo diskusiju rezultātus par galvenajām privāto upju pārvaldības un apsaimniekošanas problēmām Latvijā un ieteiktajiem rīcības virzieniem situācijas uzlabošanā.

Projekts “Zemes īpašnieku, pašvaldību un valsts atbildība mazo upju aizsardzībai” (projekta numurs 1-08/204 /2018) realizēts ar Latvijas vides aizsardzības fonda atbalstu no 2018. gada maija līdz decembrim. Projekta īstenotājs biedrība “Baltijas Vides Forums” (vadošais partneris) un biedrība “Latvijas Makšķernieku asociāciju” (partneris) sadarībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (VARAM) Vides aizsardzības departamenta Ūdens resursu nodaļu.

Projekta galvenais mērķis: veicināt Vides politikas pamatnostādņēs (VPP) noteiktā ūdens resursu politikas rīcības virziena “F1. Iekšzemes un jūras ūdeņu eitrofikācijas un piesārņojuma samazināšanās, stāvokļa uzlabošanās” un ar to saistīto uzdevumu īstenošanu:

- apzināt un identificēt problēmas un nepieciešamos pasākumus mazo upju aizsardzībai (F1.8),
- pilnveidot normatīvo aktu bāzi, lai noteiktu prasības ūdens objektu apsaimniekošanai neatkarīgi no objekta piederības (F1.9).

Projekta mērķis ir organizēt un moderēt mērķtiecīgu dialogu ar dažādām ieinteresētajām pusēm, lai izvērtētu Latvijas mazo upju pārvaldības (tajā skaitā apsaimniekošanas) pašreizējo praksi un normatīvo aktu regulējumu, noteiktu galvenās risināmās problēmas un sniegtu priekšlikumus nepieciešamajām izmaiņām labākai mazo upju pārvaldībai tuvākajā nākotnē.

Projekta ietvaros realizēti šādi uzdevumi:

1. Izvērtēt pašreizējo mazo upju pārvaldības (tajā skaitā apsaimniekošanas) praksi un normatīvo aktu regulējumu saistībā ar juridisko un fizisko personu tiesībām un pienākumiem teritorijai pieguļošo mazo upju apsaimniekošanā un pārvaldībā.
2. Organizēt dialogu ar ieinteresēto pušu un mērķa grupu pārstāvjiem par problēmām un nepieciešamajām izmaiņām.
3. Apkopot organizētajos pasākumos izteiktos viedokļus un priekšlikumus un sagatavot rekomendācijas par nepieciešamajām izmaiņām labākai mazo upju pārvaldībai tuvākajā nākotnē.

Pirmā uzdevuma ietvaros ir sagatavoti divi autoru analītiski apskati par esošo situāciju ūdens pārvaldībā un apsaimniekošanā:

- Alvis Birkovs. “Latvijas mazo upju pārvaldība un apsaimniekošana. Pagātne. Tagadne.”, Rīga, 2018. Biedrība “Latvijas Makšķernieku asociācija”, 55 lpp.
- Žaneta Mikosa. “Ziņojums par normatīvo regulējumu par tiesībām un pienākumiem ūdeņu apsaimniekošanā”, Rīga, 2018. Biedrība “Baltijas Vides Forums”, 128 lpp.

Otrā uzdevuma ietvaros tika organizēti šādi ieinteresēto pušu un mērķa grupu iesaistes pasākumi:

- Tematiskas domnīcas/tikšanās par konkrēto apsaimniekošanas problēmu vai ar nozaru pārstāvjiem:
 - Pašvaldību pārstāvji – 25.10.2018;
 - Teritorijas plānošana un ūdens pārvaldība (VARAM Teritorijas plānošanas departaments) – 30.10.2018;
 - Zivju resursu pārvaldība un makšķerēšana (makšķerēšanas NVO, BIOR, Zemkopības ministrijas Zivsaimniecības departaments) – 30.10.2018;
 - Tūrisms, laivošana un atpūta uz upēm – 31.10.2018;
 - Ūdens regulēšana (HES un meliorācija) – 12.11.2018;
 - Atļaujas un nosacījumi (Valsts vides dienests) – 28.11.2018.
- Integrētais seminārs ar visu iesaistīto pušu līdzdalību – 04.12.2018. Semināra mērķis: sniegt pārskatu par galvenajām apzinātajām privāto upju pārvaldības un apsaimniekošanas problēmām; iepazīstināt ar galvenajiem normatīvā regulējuma analīzes secinājumiem par tiesībām un pienākumiem privāto ūdeņu apsaimniekošanā, pārrunāt iespējamās darbības virzienus un risinājumus privāto upju pārvaldības un apsaimniekošanas uzlabošanai.

Trešā uzdevuma ietvaros ir sagatavots kopsavilkums, kurā konsolidētā veidā sniegti gan ekspertu, gan ieinteresēto pušu diskusiju rezultāti par apzinātajām problēmām, kā arī izteiktie priekšlikumi turpmākajam darbam.

Projekta ietvaros sagatavotie ziņojumi ir publicēti projektu partneru mājaslapās: ww.bef.lv un dzivaisudens.lv.

Tēmas tvērumš

Projekta galvenais mērķis ir veicināt Vides politikas pamatnostādņēs (VPP) 2014.-2020. gadam noteiktā ūdens resursu politikas rīcības virziena "F1. Iekšzemes un jūras ūdeņu eitrofikācijas un piesārņojuma samazināšanās, stāvokļa uzlabošanās" un ar to saistīto uzdevumu īstenošanu:

- apzināt un identificēt problēmas un nepieciešamos pasākumus mazo upju aizsardzībai (F1.8),
- pilnveidot normatīvo aktu bāzi, lai noteiktu prasības ūdens objektu apsaimniekošanai neatkarīgi no objekta piederības (F1.9).

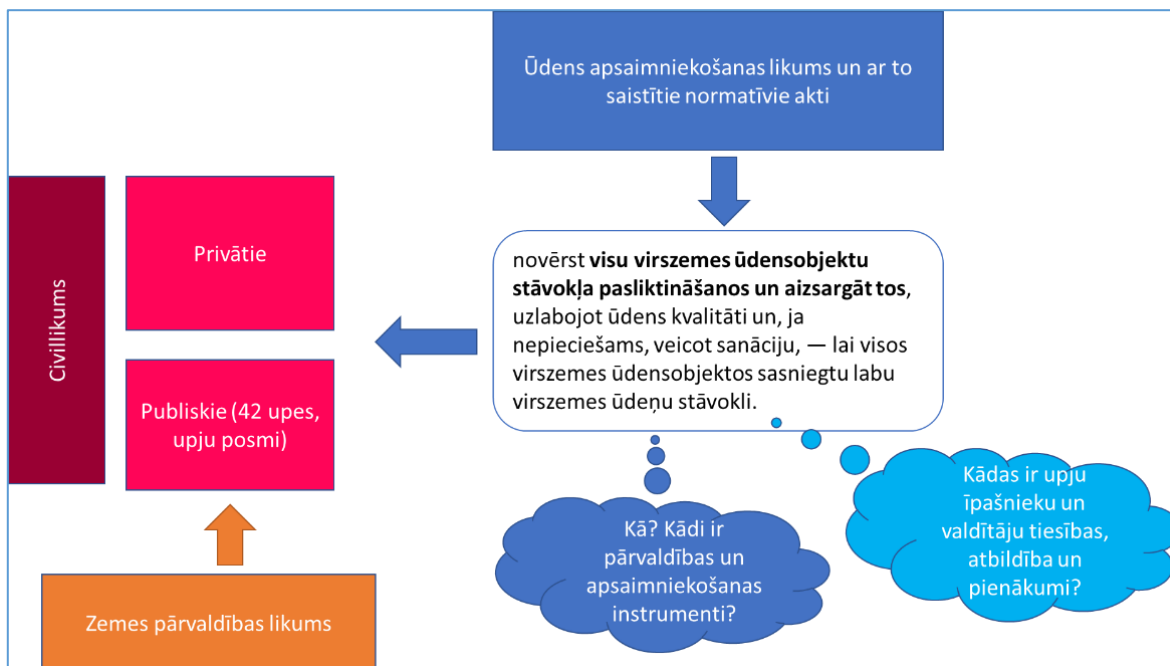
Turklāt upju baseinu apgabalū apsaimniekošanas plāni (UBAAP) 2016.-2021. gadam arī ietver nacionāla līmeņa papildu pasākumu – apzināt problēmas un nepieciešamos pasākumus mazo upju aizsardzības uzlabošanai (A6.1.1.).

Šajos plānošanas dokumentos noteiktajos uzdevumos ir akcentēta **mazo upju** aizsardzība, tomēr termins "**maza upe**" nav noteikts ne normatīvajos aktos, ne UBAAP. Ūdens pārvaldības vajadzībām ir izdalīti ūdens objekti, kur upes vai to posmi tiek kvalificēti pēc sateces baseina lieluma (mazs sateces baseins ir <100km²). Tomēr aptvert tikai ūdens objektus, kas atbilstu šim kritērijam, nebūtu pietiekami problēmu apzināšanā un risināšanā, jo bieži vien garākas vai vidēja izmēra upes tiek sadalītas divos vai vairākos ūdens objektos.

Zemes pārvaldības likuma 15. pants nosaka, ka **publiskos iekšzemes ūdeņus** (tajā skaitā upes) pārvalda VARAM vai cita attiecīgā ministrija vai arī pašvaldības. Publiskos ūdeņus definē Civillikums, nosakot sarakstu ar 42 publiskām upēm un upju posmiem (Civillikuma 1. pielikums). Lai sekmētu publisko ūdeņu pārvaldību, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) 2016. gadā ir sagatavojusi metodisku materiālu – vadlīnijas iekšzemes publisko ūdeņu pārvaldībai pašvaldībās.¹

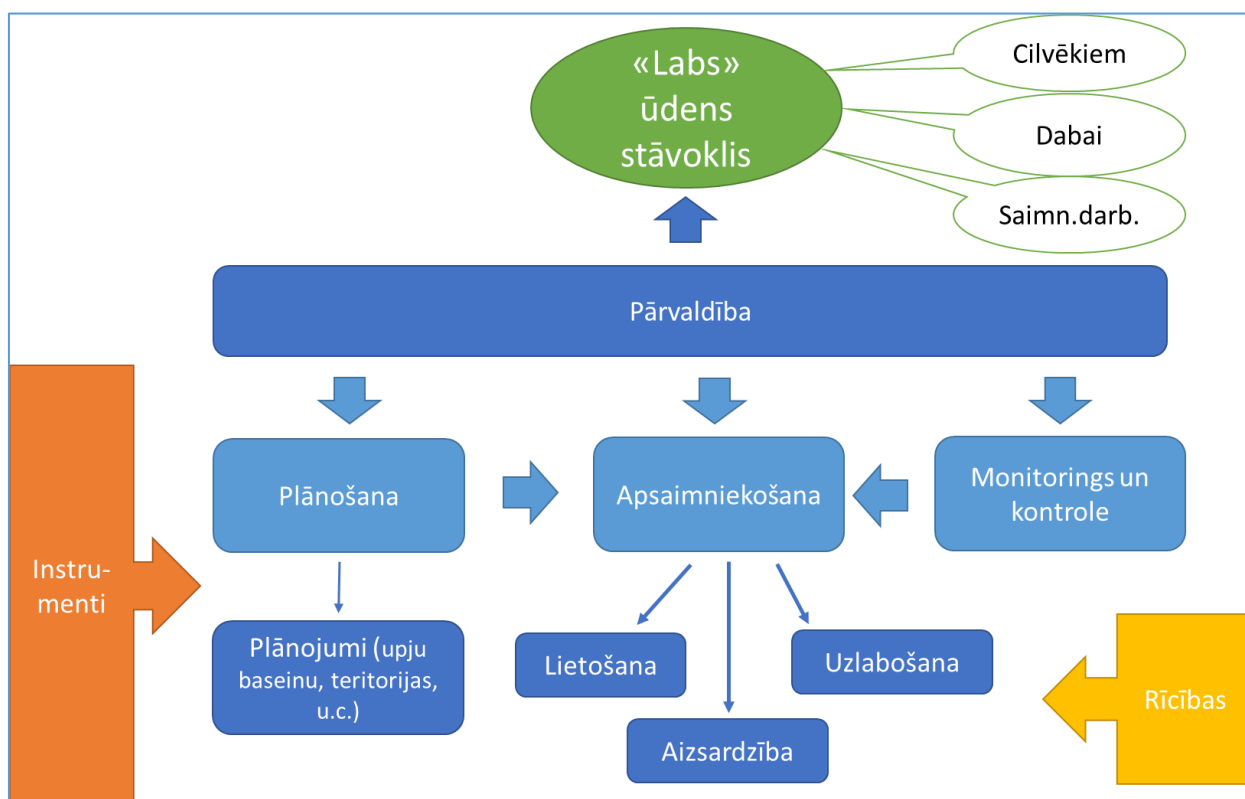
Savukārt privāto upju pārvaldības jautājums nav līdz šim visaptveroši analizēts un izvērtēts. Tāpēc projekta **fokusā nokļūva privāto upju pārvaldība** un ar tiem saistītie jautājumi. Projekta laikā svarīgi bija noskaidrot pašreizējo situāciju ūdeņu pārvaldībā, tajā skaitā normatīvo regulējumu, gan iesaistīto pušu un ekspertu viedokli par iespējam situācijas uzlabošanai, lai sasniegtu ūdeņu pārvaldības jomā noteikto mērķi – labs ūdens stāvoklis visos ūdeņos.

¹ http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/udenu_parvaldiba/metodiskie_materiali/

1.attēls. Projekta tematiskais tvērums

Projekta ietvaros tika diskutēts arī par terminiem “pārvaldība” un “apsaimniekošana”. Projekta ietvaros “pārvaldība” tiek saprasta plašāk nekā “apsaimniekošana.” Pirmā termina “pārvaldība” ietvaros runa ir par “virsrāmi,” mērķiem, atbildīgajiem, galvenajiem uzstādījumiem ūdeņu apsaimniekošanas jomā, kas virzīti uz trim pārvaldības mērķiem: nodrošināt labas kvalitātes ūdens resursus gan cilvēkiem, gan dabai, gan saimnieciskajai darbībai. Savukārt termins “apsaimniekošana” tiek lietots šaurākā nozīmē, tomēr tam jāaptver gan lietošanu, gan aizsardzību, gan uzlabošanu.

2.attēls. Ūdens pārvaldības un apsaimniekošanas konceptuālais ietvars

Pārvaldības uzdevums ir nodrošināt izvirzītās vides politikas, tajā skaitā ūdens politikas, mērķu īstenošanu. "Labs" ūdens stāvoklis ir vides politikas mērķis, kas būtisks ir gan cilvēku vajadzību nodrošināšanai (piemēram, rekreācija, ūdens lietošana uzturā); ekoloģijas jeb ekosistēmas funkciju uzturēšanai, kā arī saimnieciskajām jeb tautsaimniecības un ekonomiskās attīstības iespējām.

"Tā kā upes faktiski ietilpst visas valsts (un plašākā) ekosistēmā, tad vienas vai otras upes kvalitāte var ietekmēt gan citus ūdeņus attiecīgajā sateces baseinā, gan ar ūdeņiem saistīto resursu kvalitāti, gan arī plašāku ūdeņu (pazemes, arī jūras) kvalitāti. Attiecīgi normatīvajā regulējumā var "sadurties" divi būtiski aspekti: no vienas puses - īpašnieka vara un brīvība pār savu īpašumu, kas noteikta CIVILLIKUMĀ; no otras puses – sabiedrības kopējā interese saglabāt kvalitatīvus ūdens resursus un lietot tos ilgtermiņā. Otrais aspekts rezultējas valsts pienākumā nodrošināt ūdeņu kvalitāti "labā" stāvoklī visā valsts teritorijā (neatkarīgi no ūdeņu piederības). Attiecīgi privāto upju lietošanai, uzlabošanai un aizsardzībai, izmantojot pieejamos instrumentus, var tikt noteiktas konkrētas prasības, neatkarīgi no piederības statusa. Tajā pašā laikā atšķirīgi var būt nosacījumi tostarp pienākumi (atturēšanās no rīcības vai aktīva rīcība), kas ir veicami un kā tiesības izmantojamas. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka, ja ir tiesības (it īpaši lietot kādu dabas resursu), tas pagērē arī konkrētu pienākumu noteikšanu, lai netiktu apdraudēti ilgtspējības mērķi ūdens pārvaldības jomā." (Mikosa, 2018).

Projekta ietvaros tika diskutēts gan par esošo situāciju, gan pārvaldības instrumentiem, gan rīcībām, kā arī valsts un pašvaldību institūciju no vienas puses un privātīpašnieku tiesībām un pienākumiem no otras puses.

Upju ekoloģiskās kvalitātes stāvoklis

Ūdens apsaimniekošanas likuma 11. pants definē vides kvalitātes mērķus ūdensobjektiem, tajā skaitā: 1) novērst visu virszemes ūdensobjektu stāvokļa pasliktināšanos un aizsargāt tos, uzlabojot ūdens kvalitāti un, ja nepieciešams, veicot sanāciju, — lai visos virszemes ūdensobjektos sasniegtu labu virszemes ūdeņu stāvokli.

Ūdensobjektu ekoloģiskās kvalitātes monitoringu un novērtēšanu valstī veic Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs (LVĢMC). Ik gadu tiek sagatavoti monitoringa ziņojumi², bet reizi sešos gados, izstrādājot upju baseinu apsaimniekošanas plānus, tiek sagatavots visaptverošs ūdens objektu novērtējums. Ūdens kvalitātes novērtējums tiek veikts visiem ūdensobjektiem, neskatot to piederību un statusu.

Virszemes ūdensobjekti – dabisko apstākļu un slodžu ziņā vienvēidīgi upju vai jūras piekrastes posmi vai ezeri – ir izdalīti, lai precīzi novērtētu ūdeņu ekoloģisko un ķīmisko kvalitāti, izvirzītu prasības to vēlamajam stāvoklim un izlemtu, kā tos racionāli aizsargāt un apsaimniekot. Dažos gadījumos vairākas pēc rakstura līdzīgas upes vai ezeri ietverti vienā ūdensobjektā. Ūdens objektu noteikšanā tiek izmantoti dažādi fizģeogrāfiski kritēriji³ un nevis to piederība (publiski vai privāti).

Ūdensobjekti ir pamatvienības upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānu sagatavošanā un ieviešanā. Ūdensobjekti pirmo reizi tika noteikti 2004. gadā. Kopš tā laika ir bijušas nelielas izmaiņas, kas skārušas ezerus un stipri pārveidotus ūdensobjektus. Taču pašreiz LVĢMC veic ūdensobjektu robežu un sadalījuma pārvērtēšanu, kura rezultātā ūdensobjektu skaits nākotnē palielinātos, attiecīgi ūdens kvalitātes novērtējums un nepieciešamie pasākumi ūdens objektu pārvaldībai tiktu sagatavoti mazākiem upju posmiem.

Ūdensobjektu ekoloģiskās kvalitātes novērtējumu veic, ņemot vērā bioloģiskos (makrofīti, fitoplanktons (tikai ezeros), makrozoobentoss, zivis (tikai upēs), fizikāli-ķīmiskos (O₂, BSP5, N/NH₄, Nko, Pkop) un hidromorfoloģiskos parametrus. Vērtējums tiek izteikts piecās kvalitātes klasēs: augsta, laba, vidēja, slikta un ļoti slikta kvalitāte. Kā jau augstāk minēts, ūdens politikas mērķis ir sasniegt vai saglabāt vismaz labu kvalitāti. Novērtētā situācija uz 2014. gadu, kad tika sagatavoti pašreiz spēkā esošie upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni, rāda, ka **lielākā daļa ūdens objektu nav sasniegušu labu ūdens ekoloģisko kvalitāti** (sk. 1. tabulu). Tāpēc svarīgi ir pārrunāt ar iesaistītām pusēm un mērķa grupām to, kādas izmaiņas ir nepieciešamas, lai sasniegtu labu ūdens ekoloģisko kvalitāti.

² <https://www.meteo.lv/lapas/vide/udens/udens-kvalitate/udens-kvalitate?id=1100&nid=433>

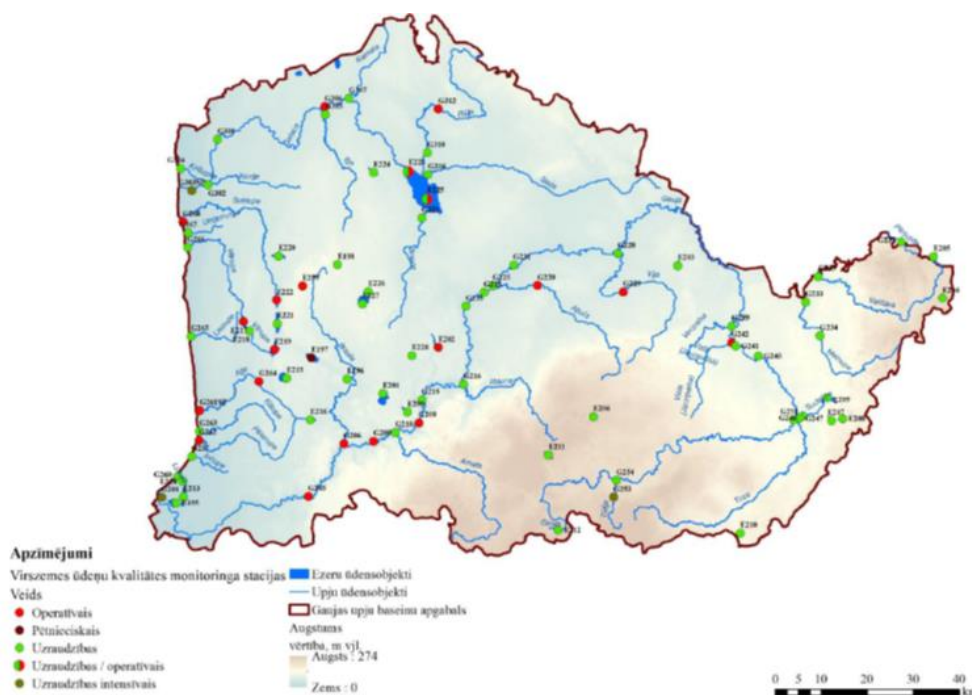
³ MK noteikumi Nr. 858/2004. Noteikumi par virszemes ūdensobjektu tipu raksturojumu, klasifikāciju, kvalitātes kritērijiem un antropogēno slodžu noteikšanas kārtību. 1.pielikums.

	Daugava	Gauja	Lielupe	Venta
Upes	7.8 (51)	43.2 (44)	11.5 (26)	18.2 (55)
Upes (SPŪO)	30.0 (13)	0 (2)	0.0 (6)	33.3 (6)
Ezeri	23.5 (179)	25.7 (35)	17.0 (12)	10.3 (29)
Ezeri (SPŪO)	50.0 (2)	-	0.0 (1)	0.0 (1)

1. tabula. Laba un augstas ekoloģiskās kvalitātes vai potenciāla vērtējums 2009.-2014.g. (% no ūdens no ūdensobjektiem; iekavās kopējais ūdensobjektu skaits upju baseina apgabalā (UBA). (Avots: Upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni 2016.-2021.g. LVĢMC)

LVĢMC realizē iekšzemes ūdens monitoringu saskaņā ar izveidoto monitoringa staciju tīklu. Ūdensobjektiem jābūt apsektiem vismaz vienu reizi monitoringa cikla laikā jeb 6 gadu ciklā. Tomēr finansējuma trūkuma dēļ no 2009. līdz 2014. gadam monitoringa ciklā netika nodrošināta visu ūdensobjektu apsekošana vismaz vienu reizi sešu gadu cikla laikā. Tas samazina iespējas izdarīt ticamus secinājumus par ūdeņu kvalitātes uzlabojumiem kopš pirmo upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānu (2010.-2015. gadam) publicēšanas (LVĢMC, 2015).

Tematisko domnīcu diskusiju laikā tika uzsvērts, ka **esošais valsts monitoringa tīkls un veikto novērojumu skaits nav pietiekams**, lai novērtētu aktuālo upju ūdensobjektu kvalitātes stāvokli vai spriestu par visu Latvijas upju stāvokli, jo monitorings uz visām upēm netiek veikts. Valsts monitoringa programmas ietvaros ir noteiktas 49 upju stacijas Gaujas UBA (sk. 3. attēlu); 71 - Daugavas UBA; 39 – Lielupes UBA; 66 - Ventas UBA. **Tāpēc papildus ir nepieciešams veikt apsekojumus un novērtējumus par tām upēm, kur valsts monitoringa programma nenodrošina ar nepieciešamo informāciju.** Svarīgi ir **noteikt kritērijus un noteikt tās upes**, kurās apsekojumi un ūdens kvalitātes novērtējums būtu nepieciešams veikt. Pēc tam organizēt un finansēt apsekojumu veikšanu.

3. attēls. Virszemes ūdeņu kvalitātes monitoringa stacijas Gaujas UBA (LVĢMC, 2015)

Ūdens resursu lietošana un radītās ietekmes

Ūdeņu lietošanas vispārējās tiesības ir noteiktas Civillikumā. “Apkopojot galvenos principus par dalījumu privātās vai publiskās upes, var atzīmēt, ka valsts ar likumu ir noteikusi, kuras no upēm (vai upju posmiem) ir publiskā (valsts) īpašumā. Attiecīgi definējusi upes, kuras ir sabiedrības vajadzībām nozīmīgas (tostarp zivsaimniecībai, vides aizsardzībai, rekreācijai), lai atstātu tās kopējā publiskā lietojumā (ar likumā definētiem nosacījumiem). Pārējās ir privātā īpašumā, piesaistot to piederību pie piekrastes (piekļaujošo) zemju īpašumtiesības. Tomēr attiecībā uz tekošiem ūdeņiem (upēm) tās ir īpašumtiesības uz gultni un ūdeņu lietošanas tiesības, tomēr tikai nosacīti tiesības uz pašu ūdeni.” (Mikosa, 2018).

Civillikuma Lietu tiesību V apakšnodeļa, III.3. daļa aptver specifiski “Ūdeņu lietošanas tiesības aprobežojumus,” kas lielā mērā attiecas uz privāto ūdeņu lietošanas tiesībām un ierobežojumiem. Tie noteikti, lai aizsargātu gan paša īpašnieka tiesību lietot, gan lai aizsargātu citas privātpersonas (piemēram, kaimiņus), līdzīpašniekus, kā arī (tomēr kā izņēmums) sabiedrības intereses.

Zivju un bioloģisko resursu ieguve un pārvaldība

Zvejniecības likuma 2. pants nosaka, ka **zivju resursus** Latvijas Republikas iekšējos ūdeņos un teritoriālajos ūdeņos **pārvalda valsts**, pamatojoties uz to pētniecību, ekspertu novērtējumu un zinātniski pamatotām rekomendācijām. Civillikuma 2. un 3. pielikumā ietvertajiem ūdeņiem (ezeriem un upēm), kurās zvejas tiesības pieder tikai valstij.

Civillikums nosaka, ka zvejas tiesība pieder katram sava īpašuma robežās, un īpašnieks var aizliegt, ciktāl likums nenosaka citādi, trešām personām zvejot tajās (1113. pants). Detalizētus nosacījumus par zvejas tiesību izmantošanu regulē Zvejniecības likums un tam pakārtotie normatīvie akti. Uz īpašuma tiesībām par savvaļā esošām zivīm attiecas Civillikuma normas par “īpašuma iegūšanu ar piegūšanu” (it īpaši 931.-935.pp.), t.i., regulējums par savvaļas dzīvnieku kā “dzīviem bezīpašnieka priekšmetiem” iegūšanu īpašumā.

Zvejniecības likums regulē Latvijas Republikas iekšējo ūdeņu, teritoriālo ūdeņu un ekonomiskās zonas ūdeņu zivju resursu (zivis, arī vēži un citi ūdens bezmugurkaulnieki, kā arī nēģi) iegūšanu, izmantošanu, pētīšanu, saglabāšanu, pavairošanu un uzraudzīšanu. Saistībā ar Zvejniecības likumu ir izdoti virkne MK noteikumu.

MK 13.12.2016. noteikumi Nr. 790 par zvejas tiesību izmantošanu privātajos ūdeņos nosaka izmantošanas kārtību privātajos ūdeņos – ezeros, upēs un ūdenskrātuvēs – vai privātajā īpašumā esošajās attiecīgo ūdenstilpju daļās. Tematiskajās domnīcās izskanēja kritika, ka valstī nav izstrādāta privāto ūdeņu attīstības programma vai vadlīnijas, kas nodrošinātu Zvejniecības likuma mērķa – ūdeņu apsaimniekošana, kas, ievērojot bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas nepieciešamības izpildi, nodrošina zivju resursu ilgtspējīgu izmantošanu, aizsardzību, pavairošanu un pētīšanu valsts zivsaimniecības nozares ilgtermiņa attīstībai. *MK 22.12.2015. noteikumi Nr. 800 Makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību noteikumi.*

MK 22.12.2015. noteikumi Nr. 799 *Licencētās makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību kārtība* ir izstrādāta, lai konkrētos ūdeņos vai to daļā attiecībā uz vērtīgu zivju un vēžu sugām pastāvīgi vai uz laiku tiek noteikts ieguves apjoma vai ieguves rīku limits vai zivju un vēžu ieguves kārtība, kas atšķiras no makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību noteikumos paredzētās kārtības, makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību tiesības tajos var izmantot tikai ar īpašām atļaujām (licencēm), ievērojot konkrētajai ūdenstilpei saskaņā ar normatīvajiem aktiem par licencēto makšķerēšanu, licencēto vēžošanu un licencētajām zemūdens medībām izstrādāto licencētās makšķerēšanas, vēžošanas vai zemūdens medību nolikuma noteikumus. Licencēto makšķerēšanu, vēžošanu vai zemūdens medības **publiskos ezeros un upēs**, kā arī ezeros un **upēs, kurās zvejas tiesības pieder valstij**, organizē **vietējā pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā atrodas attiecīgie ūdeņi**, bet privātos ūdeņos, kuros zvejas tiesības nepieder valstij – privāto ūdeņu īpašnieks vai pašvaldības vai privāto ūdeņu īpašnieka pilnvarota persona (turpmāk – organizētājs).

Pašvaldība saistošos noteikumus par licencēto makšķerēšanu, vēžošanu vai zemūdens medībām tās administratīvajā teritorijā esošajos ūdeņos nosūta Zemkopības ministrijai, Valsts vides dienestam, Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskais institūtam "BIOR" un Dabas aizsardzības pārvaldei (ja noteikumi attiecas uz īpaši aizsargājamo dabas teritoriju ūdeņiem). Zemkopības ministrija apkopo no pašvaldībām saņemtus saistošos noteikumus un ievieto tos ministrijas tīmekļvietnē. Saskaņā ar ZM publicēto informāciju licencēta makšķerēšana galvenokārt notiek ezeros. No upēm jāmin ir Lielupes, Mūsas un Mēmeles upes posmi (Bauskas mednieku makšķerēnieku biedrība), Lielupe Jelgavas un Ozolnieku novados (Jelgavas novada pašvaldība), Mergupe un Sudas upe (biedrība "Mālpils zivīm"), Mērsraga kanāls (Mērsraga novada pašvaldība), Salacas upe (sadalīta trīs posmos), Varkaļu kanāls, Venta (Kuldīgas novada pašvaldība).⁴ Tas ir neliels skaits, pat ņemot vērā tikai publiskās upes un upju vai to daļu saraksts, kurās zvejas tiesības pieder vienīgi valstij.

MK 23.12.2014. noteikumi Nr. 796 *Noteikumi par rūpnieciskās zvejas limitiem un to izmantošanas kārtību iekšējos ūdeņos* nosaka kopējo nozvejas apjoma limitu, nozvejas apjoma limitu atsevišķām zivju sugām un zvejas rīku skaita limitu sadalījumā pa ūdenstilpēm Latvijas Republikas iekšējos ūdeņos un to izmantošanas kārtību. Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskais institūts "BIOR" nosaka zvejas limitus kā pieļaujamo zvejas rīku skaitu (tīkliem – tīklu garuma metrus), kopējo nozvejas apjomu un nozvejas apjomu atsevišķām zivju sugām, kuru katru gadu atļauts izmantot attiecīgajos iekšējos ūdeņos.

Tematiskajās diskusijās izskan kritika, ka joprojām **netiek noteikti nozvejas limiti privātās un publiskās upēs**, kā to pieprasa MK noteikumu NR. 790/2015 19. pants "*Zvejas limiti privātajos ūdeņos ir noteikti normatīvajos aktos par rūpnieciskās zvejas limitiem un to izmantošanas kārtību iekšējos ūdeņos*". Pašreiz MK noteikumi nosaka limitus ezeros un komerciālai zvejai Daugavā lejpus HES un Buļļupē.⁵ Taču nav noteikts "kopējais nozvejas apjoma limits un nozvejas apjoma limits atsevišķām zivju sugām sadalījumā pa ūdenstilpēm Latvijas Republikas iekšējos ūdeņos (Zvejniecības likums, 11. pants, 4¹ apakšpunkts)".

⁴ <https://www.zm.gov.lv/zivsaimnieciba/statiskas-lapas/makskeresana/licenceta-makskeresana?nid=740#jump>

⁵ MK noteikumi Nr.796/2014. 10.pielikums.

MK 31.03.2015. noteikumi Nr.150 „Kārtība, kādā uzskaita un dabiskajās ūdenstilpēs ielaiž zivju resursu atražošanai un pavairošanai paredzētos zivju mazuļus, kā arī prasības attiecībā uz mākslīgai zivju pavairošanai pielāgotu privāto ezeru izmantošanu” regulē tikai zivju resursu mākslīgu atražošanu un pavairošanu. Zivsaimniecības iekšējo ūdeņu politika nav vērsta uz zivju “resursu dzīves vides kvalitātes un dabiskā nārsta nodrošināšanu.” (Birkovs, 2018).

Zvejniecības likuma 5. panta 4) apakšpunkts nosaka, ka “**Pašvaldība** zvejniecību regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā organizē valstij piederošo zvejas tiesību izmantošanu un **pārzina privāto zvejas tiesību izmantošanu ūdeņos, kas atrodas pašvaldības administratīvajā teritorijā vai piekļaujas tai. Zvejas tiesību izmantošana iekšējos ūdeņos, kas atrodas vairāku pašvaldību administratīvajās teritorijās vai robežojas ar tām, veicama saskaņā ar šo pašvaldību vienošanos.**”

Zvejniecības likums nosaka pienākumu zivju resursu pārzinātājam un zvejas tiesību izmantotājam (arī nomniekam) savas kompetences ietvaros piedalīties attiecīgo ūdeņu zivju resursu aizsardzībā un uzraudzībā, kā arī jāveic ar institūtu “BIOR” saskaņoti pasākumi zivju resursu saglabāšanai. Taču likums un citi normatīvie akti nenosaka **prasības un atbildību, kas konkrēti būtu jādara zivju resursu pārzinātājam, lai realizētu šos pienākumus.**

Viens no diskutētajiem zivju un bioloģisko resursu iegūšanas regulējumiem attiecas uz *tauvas joslu*, ko nosaka Zvejniecības likums. Tas nosaka, ka ar zvejas tiesību izmantošanu vai kuģošanu un citām ar to saistītām darbībām gar ūdeņu krastiem ir nosakāma tauvas josla, izņemot, ja privātie ūdeņi visā to platībā un tiem pieguļošās sauszemes daļa pieder vienam un tam pašam īpašniekam un zvejas tiesības šajos ūdeņos nepieder valstij. Tas nozīmē, ka privātām upēm, kas tek caur vairāku īpašnieku īpašumu, arī ir tauvas josla. Šis princips mūsdienās ir saistīts arī ar tiesībām nodarboties ar makšķerēšanu un vēžošanu, jo tauvas joslu var izmantot kājāmgājēji.

Ūdens tūrisms un atpūta

Ūdens tūrisms un atpūtnieki ir ūdens resursu lietotāji, kuri netiek kontrolēti vai regulēti. Pašreiz Latvijā nav nepieciešama laivošanas atļauja, kā arī netiek prasīta maksa par laivošanas iespējām upēs (izņēmums ir laivu vai cita aprīkojuma noma). Tādējādi laivošanas aktivitātes notiek stihiski un saskaņā ar individuālām izvēlēm. Lielākā aktivitāte uz upēm ir pavasara un it īpaši vasaras mēnešos, kad novērojama intensīvā laivošana un attiecīgi upes un pieguļošo teritoriju piegružošana.

Upes laivošanai izmanto ne tikai Latvijas, bet arī kaimiņvalstu iedzīvotāji no Lietuvas, Igaunijas un pat arī no Polijas, kas ievērojami palielina antropogēno slodzi un ūdeņu un krastu piegružošana. Projekta ietvaros rīkotajās domnīcās tika izteikti priekšlikumi, ka ir nepieciešams izskatīt iespējas, kā pieprasīt maksu no ārzemniekiem vai tiem uzņēmumiem, kas atbalstītu vietējās pašvaldības teritoriju sakopšanas nodrošināšanā, kā arī palielināt kontroli un noteikt sodus par ūdeņu un krastu piegružošana.

Pretēji dabā novērotajam piesārņojuma slodze, ko rada ūdenstūrisms un atpūtnieki, UBAAP nav atzīta kā nozīmīga piesārņojumu radoša slodze (plānu 7.1. nodaļa). Tajā pašā laikā plānos ir uzsvērts, ka atpūta pie ūdens, peldēšana un laivošana ir ūdens resursu izmantošanas veidi, kas nozīmīgi atkarīgi no laba ekoloģiska stāvokļa.

Hidroelektrostaciju darbība

Elektroenerģijas ražošana, izmantojot ūdens spēku, Latvijā ir gana plaši attīstīta un nozīmīga saimnieciskā darbība. Projekta laikā uzmanība tika pievērsta mazo hidroelektrostaciju (HES) darbībai, kuru pienesums kopējā elektroenerģijas ražošanā ir ap 2.4% no saražotās hidroelektroenerģijas 2017. gadā.

Likums **par hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju drošumu** nosaka, ka ir jāizstrādā HES hidrotehnisko būvju drošuma programma, kas ir arī jāpilda pat tad, ja ir pārtraukta elektroenerģijas ražošana. Lai arī likums paredz, ka zaudējumus, kas radušies saistībā ar videi nodarīto kaitējumu, un zaudējumus, kas radušies saistībā ar personas veselībai un dzīvībai nodarīto kaitējumu, atlīdzina normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

Par ūdens objekta ūdenslīmeņa režīma un noteces regulēšanai nepieciešamo hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju neuzturēšanu ekspluatācijas kārtībā, hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju drošuma programmas pārkāpšanu, hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju ekspluatēšanu bez drošuma programmas, A un B klases hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju ekspluatāciju bez valdītāja civiltiesiskās apdrošināšanas tiek uzlikts naudas sods.⁶ **Pašreiz nav normatīvā akta, kas noteiktu pienākumu, bez naudas soda, ja hidrotehniskā būve netiek uzturēta ekspluatācijas kārtībā. Nav mehānisma, kā nojaukt šādas būves un atjaunot upes dabīgo tecējumu.**

HES valdītājiem ir jāsaņem **ūdens resursu lietošanas atļauja**. Lai to saņemtu, ir jāiesniedz arī šādi hidrotehnisko būvju drošuma programma un “ūdenstilpju ekspluatācijas noteikumu kopiju.”⁷.

Iesniedzot iesniegumu atļaujas saņemšanai, ir jāpievieno arī eksperta atzinums par darbības ietekmi **uz vides stāvokli**, kas ietver konkrētās darbības esošās vai potenciālās ietekmes uz vides stāvokli (tajā skaitā uz īpaši aizsargājamo sugu un biotopu veidu) novērtējumu un **rekomendējamo ekoloģisko caurplūdumu, kas nodrošina ekosistēmu saglabāšanu un aizsardzību.**

Iesniedzot iesniegumu atļaujas saņemšanai, ir jāpievieno arī zivsaimnieciskās ekspertīzes atzinumu par darbības ietekmi **uz zivju resursiem**, tiem nodarītiem zaudējumiem un kompensācijas pasākumiem, kā arī par **rekomendējamo ekoloģisko caurplūdumu, kas nodrošina zivju resursu dabisku atražošanu.** “Kā liecina VVD dati (2018), no 146 ekspluatācijā esošajām mazajām HES 92 ir atbrīvotas no zivju resursiem nodarītā kaitējuma kompensācijas. Savukārt par videi nodarīto kaitējumu nekāda kompensācija nav paredzēta.” (Birkovs, 2018).

Iesniedzot iesniegumu uz atļauju, tiek iesniegtas 2 veida rekomendācijas par ekoloģisko caurplūdumu. Ja zivsaimnieciskās ekspertīzes atzinumā vai eksperta atzinumā rekomendētie ekoloģiskā caurplūduma lielumi attiecībā uz vienu ietekmēto upes posmu atšķiras, Valsts vides dienesta reģionālajā vides pārvalde ņem par pamatu lielāko no tiem.

Saskaņā ar MK noteikumiem par ūdens resursu lietošanas atļauju, Valsts vides dienesta reģionālajā vides pārvalde izsniedzot atļauju, iekļauj **nosacījumus ekoloģiskam caurplūdumam,**

⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 64.¹ pants.

⁷ MK noteikumi Nr.376/2003 “Noteikumi par ūdens resursu lietošanas atļauju”, 6.2. punkts

kas nepieciešams ūdenstece dabisko bioloģisko resursu un ekosistēmu saglabāšanai un aizsardzībai.

Pašreizējie normatīvie akti neietver prasības ekoloģiskā caurplūduma definīcijas, tādējādi eksperta atzinumos var tikt izmantotas dažādas pieejas. LVĢMC realizē Latvijas-Lietuvas pārrobežu sadarbības projektu "ECOFLOW", kura uzdevums ir izstrādāt metodoloģiju ekoloģiskā caurplūduma (E-flow) noteikšanai, priekšlikumi grozījumiem nacionālajā likumdošanā, kas iekļautu ūdens resursu izmantošanas atļauju izsniegšanu. Iesaistīto pušu diskusijās tika uzsvērts šī projekta rezultātu svarīgums, **lai uzlabotu nosacījumu izsniegšanu HES ūdens resursu lietošanas atļauju.**

Kā jau augstāk minēts, iesniedzot iesniegumu ūdens resursu lietošanas atļaujas saņemšanai, ir jāiesniedz **ūdenstilpju ekspluatācijas** noteikumu kopija. MK noteikumi Nr. 1014/2005 attiecas uz **ūdens objektu** ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumiem⁸. Tomēr saistībā arī šo noteikumiem diskusijā tika aplūkoti vairāki jautājumi, kuri ir apkopoti atsevišķā kopsavilkuma sadaļā.

Meliorācijas sistēmas uzturēšana

Meliorācijas sistēmas, kas veidotas zemes ūdens režīma regulēšanai, atstāj ietekmi uz upju ekosistēmām, gan izmainot dabisko ūdens režīmu, gan hidromorfoloģiskos un bioloģiskos rādītājus.

Meliorācijas sistēmas uzturēšanu regulē Meliorācijas likums, kas nosaka, ka zemes īpašniekam ir pienākums ekspluatēt un uzturēt meliorācijas sistēmu atbilstoši attiecīgu normatīvo aktu prasībām. Meliorācijas sistēmas tiek klasificētas pēc to nozīmes un piederības ūdens režīma regulācijā – valsts, valsts nozīmes, pašvaldības, pašvaldības nozīmes, koplietošanas un viena īpašuma meliorācijas sistēmas.

Informāciju par meliorācijas sistēmām, to kvantitatīvo un kvalitatīvo stāvokli apkopo meliorācijas kadastrā. Pašreiz kadastrā esošā informācija lielā mērā ir balstīta uz Padomju Sociālistisko Republiku Savienības laika datiem un nevis apsekojumiem dabā. Informācija kadastrā tiek atjaunota pakāpeniski, veicot meliorācijas sistēmas atjaunošanas vai rekonstrukcijas darbus.

Meliorācijas sistēmu atjaunošanas finansēšanā ir iesaistītas gan valsts, gan pašvaldības, gan zemju īpašnieki vai tiesiskie valdītāji. Saskaņā ar Meliorācijas likumu valsts uztur valsts nozīmes meliorācijas sistēmas, kas ietver ūdensnotekas (regulētai ūdenstecei un speciāli raktai gultnei), kuras sateces baseins ir vismaz **10 kvadrātkilometru** vai **kura ir vismaz piecus kilometrus gara**⁹.

Tāpat valsts nodrošina lielu daļu regulēto upju posmu uzturēšanu neatkarīgi no to piederības. Tomēr problēmas var radīt arī koplietošanas sistēmu uzturēšana, it īpaši apdzīvotās vietās. Tā kā zemju īpašnieki ir pasīvi meliorācijas sistēmu uzturēšanā un rodas applūšanas riski un avārijas situācijas, tad 2014. gadā tika grozīts Meliorācijas likums, ieviešot kategoriju "pašvaldības nozīmes koplietošanas meliorācijas sistēma", kas būtiski ietekmē ūdens režīmu pašvaldības teritorijas plānojumā noteiktajās apbūves teritorijās, lauksaimniecības un mežu teritorijās, infrastruktūras objektos. Turklāt likums nosaka, ka gadījumos, kad koplietošanas meliorācijas

⁸ MK noteikumi 2014/2005 "Ūdens objektu ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumu izstrādāšanas kārtība"

⁹ MK noteikumi 623/2010 "Meliorācijas kadastra noteikumi", 11.2. punkts.

sistēma nenodrošina meliorācijas sistēmu un hidrotehnisko būvju būvnormatīvos paredzēto ūdens režīmu vai rada avārijas draudus, pašvaldība ir tiesīga nodrošināt koplietošanas meliorācijas sistēmas būvniecības, ekspluatācijas un uzturēšanas finansēšanu, iekasējot maksājumu no zemes īpašnieka vai tiesiskā valdītāja. Tādējādi ir jau izveidots juridisks precedents, ka pašvaldība iesaistās tai nozīmīgu ūdensnoteku (kas var būt arī upju posmi) apsaimniekošanā.

Pateicoties pieejamiem Eiropas Savienības fondu līdzekļiem, pēdējos gados tiek veikti meliorācijas sistēmas atjaunošanas darbi, tajā skaitā mazo upju, kas ir meliorācijas sistēmu sastāvdaļa, atjaunošana, veicot rakšanas un grunts izsmelšanas darbus. **Konfliktsituācijas rodas, kad upes, kas ir valsts nozīmes ūdens notekas, tiek atjaunotas saskaņā ar meliorācijas standartiem un aprēķinus pamato tikai ar hidrometriskiem un hidroloģiskiem mērījumiem.** Ja ūdenstece dabiskā stāvoklī nespēj nodrošināt būvnormatīvos¹⁰ noteiktās prasības, projektē tās regulēšanu – palielina gultnes šķērsriezumu vai garenslīpumu, samazina gultnes raupjumu vai apkārtējās platības aizsargā no applūšanas ar aizsargdambi un noteces pārsūkņēšanu, ierīkojot polderi. Būvnormatīvi ietver arī vides prasību ņemšanu vērā, ja iespējams attiecīgi nodrošināt nepieciešamos gultnes hidrauliskos apstākļus un to pieļauj grunts īpašības.

Diskusiju laikā tika atzīts, ka vides prasības, tajā skaitā videi draudzīga meliorācija, nav pietiekami detāli definētas un aprakstītas, lai tās būtu vienkārši izmantojamas praksē. Turklāt tās neietver prasības saistībā ar vēlamajiem ūdens objektu hidromorfoloģiskiem parametriem, kas izriet no Ūdens apsaimniekošanas likuma uzstādījumiem.

Pašreiz valstī nav izstrādātas meliorācijas politikas pamatnostādnes, tādējādi nav skaidri kritēriji un prioritātes investīcijām meliorācijas sistēmas atjaunošanai. UBAAP ietver tos ūdensobjektus, kur investīcijas ir nepieciešamas saistībā ar plūdu risku novēršanu, ņemot vērā Plūdu direktīvas prasības.

Ūdens objektu ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumi

Veicot normatīvo aktu analīzi (Mikosa, 2018), saistībā ar MK noteikumiem Nr. 1014/2005 par ūdens objektu ekspluatācijas noteikumu izstrādi, tika konstatētas vairākas neskaidrības. Daži no piemēriem:

- 1) noteikumu 2. punkts nosaka, ka ekspluatācijas noteikumi ir jāizstrādā tajos gadījumos, kuri noteikti normatīvajos aktos par meliorācijas sistēmu un hidrotehnisko būvju būvniecību. Taču ne Meliorācijas likums (26.04.2017. redakcijā), ne Likumā "Par hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju drošumu," (2013. gada redakcijā), ne MK 16.09.2014. noteikumos Nr.550 "Hidrotehnisko un meliorācijas būvju būvnoteikumi," ne citos MK noteikumos, kas regulē šo būvju darbību, nav atrodams pienākums izstrādāt apsaimniekošanas (ekspluatācijas) noteikumus;
- 2) noteikumu 2. punkts nosaka, ka ekspluatācijas noteikumi ir jāizstrādā gadījumos ūdens resursu lietošanas atļauju. Noteikumi, kas regulē ūdens resursu lietošanas atļauju izsniegšanu (Nr. 736/2003), paredz hidrotehnisko būvju īpašniekam pienākumu iesniegt

¹⁰ MK Nr.329/2015. Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 224-15 "Meliorācijas sistēmas un hidrotehniskās būves"

“ūdenstilpju ekspluatācijas noteikumu kopiju” (6.2.5. punkts), lai saņemtu ŪRL atļauju. MK noteikumu 22. prim punkts paredz pienākumu precizēt “jau esošajos ūdenskrātuves ekspluatācijas noteikumos,” ja tiek grozīta atļauja, izvirzot stingrākas prasības nekā esošajos ekspluatācijas noteikumos;

- 3) noteikumu 2. punkts nosaka, ka ekspluatācijas noteikumi ir jāizstrādā gadījumos, kuri noteikti normatīvajos aktos par ūdenstilpju un rūpnieciskās zvejas tiesību nomu un zvejas tiesību izmantošanas kārtību. Zvejniecības likuma 7. pantā atrodamas normas par “ūdenstilpes ekspluatācijas noteikumu” izstrādi pašvaldības saistošo noteikumu veidā, kas veido “ūdenstilpes nomas līguma” neatņemamu sastāvdaļu (sk. 7. panta ceturto daļu). Šo noteikumu 7.punkts savukārt nosaka, ka ekspluatācijas noteikumi nav jāizstrādā, ja tos izstrādā ūdens objektu izmantošanai zivsaimnieciskiem mērķiem. Tad paliek nosacījums, ka ekspluatācijas noteikumi ir jāizstrādā, ja ūdenstilpi vēlas nomāt: kultūrvēsturisko un dabas objektu aizsardzībai; dzeramā ūdens apgādei un ūdens nemšanai īpašām vajadzībām; zinātniskās pētniecības darbiem; rekreācijai (atpūtas uz ūdeņiem un peldvietu organizēšanai); ūdenssportam; ūdensceļu izmantošanai; hidrotehnisko būvju celtniecībai, ekspluatācijai un ūdensspēka izmantošanai; peldbūvju izvietošanai, lai ierīkotu ar pakalpojumu sniegšanu saistītus objektus;
- 4) noteikumu 2. punkts nosaka, ka ekspluatācijas noteikumi ir jāizstrādā gadījumos, kuri noteikti par vides aizsardzību regulējošajos normatīvajos aktos. Nav atrodami tādi citi vides aizsardzības normatīvie akti, kuri uzliek par pienākumu izstrādāt ūdensobjekta apsaimniekošanas (ekspluatācijas) noteikumus, uz kuriem tad būtu attiecināmas šo MK noteikumu 1014/2005 prasības.

Projekta ietvaros iesaistītās puses diskutēja par **MK noteikumu Nr. 1014/2005 mērķi**, jo šie noteikumi izriet no Ūdens apsaimniekošanas likuma mērķiem. Pašreiz šāds mērķis noteikumos nav noteikts, tādējādi nav skaidrs, kas kvantitatīvi un kvalitatīvi ūdens resursu pārvaldībā būtu jāsasniedz vai jānodrošina, izstrādājot ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumus.

Otrs aspekts, ko nepieciešams precizēt MK noteikumos Nr. 1014/2005, ir par to, kam ir pienākums izstrādā ekspluatācijas noteikumus. Noteikumi nosaka, ka ekspluatācijas noteikumu izstrādi un ievērošanu nodrošina persona, kura **veic vai plāno uzsākt saimniecisko darbību ūdens objektā** (turpmāk – saimnieciskās darbības veicējs). Tas nozīmē, ka, jebkuram uzsākot darbības ūdens objektā, ir jāizstrādā ekspluatācijas noteikumi un tie attiecīgi jāaskaņo. Tomēr šis pieejas pamatotība ir diskutējama, kontekstā ar turpmākās ūdens pārvaldības modeļa izvēli.

Ekspluatācijas noteikumos tiek ietverts punkts par institūcijām, kam jākontrolē šo noteikumu ievērošana. Taču pats normatīvais regulējums nav definējis atbildības par ekspluatācijas noteikumu ievērošanas kontroli.

Kopumā no MK noteikumiem Nr. 1014/2005 nav skaidrs, ne kam pienākums izstrādāt, ne arī procedūra, kādā ierosināms tas, ka jāizstrādā jauni vai jāgroza esošie ūdens ekspluatācijas noteikumi. Tā kā šādu noteikumu izstrāde ir ievērojams administratīvais slogs jebkurai iesaistītajai pusei, kā arī nopietns apgrūtinājums jebkuram darbības veicējam, tad vēlams

apsvērt, kā iespējams precizēt noteikumu izstrādes pienākumu, grozīšanas un jaunu noteikumu nepieciešamības kārtību (un gadījumus, kad nepieciešami un kam, kas tiek saprasts Ūdens apsaimniekošanas likumā ar terminu “ūdens objekts”).

Upju un to krastu sakopšana un uzturēšana

Upēs sakrituši koki un cits mehāniskais piesārņojums, nekoptas un piegružotas krastmalas, kas traucē upes izmantot atpūtu, tika izvirzīts kā viens no apspriestajiem problēmjasautājumiem. Tika runāts par sekām – upju stāvokļa pasliktināšanos, kā arī par problēmas cēloņiem. Šī jautājuma kontekstā tika skatīti normatīvie akti, kas saistās ar upju krastiem jeb aizsargjoslām un regulējumu upju tīrīšanā.

Upju krastu sakopšana

Aizsargjoslu likums ir viens no vecākajiem vides aizsardzības normatīvajiem aktiem Latvijā kopš neatkarības atgūšanas. Aizsargjoslu likuma ietvaros ūdeņi tiek aizsargāti, nosakot atsevišķas prasības noteiktai teritorijai gar upēm, tostarp saimnieciskās darbības vai lietošanas tiesību aprobežojumus tajās.

Aizsargjoslu likums nosaka minimālos virszemes ūdensobjektu aizsargjoslu platumus neatkarīgi no zemes kategorijas un īpašuma, bet no ūdensteces garuma un atrašanās lauku apvidos vai pilsētās un ciemos. Minimālais platumš 10 m ir ūdenstecēm līdz 10 km, izņemot gadījumus, kad tas nav iespējams esošās apbūves dēļ.

Aizsargjoslu likums nosaka objektu īpašnieku pienākumus attiecībā uz ekspluatācijas, drošības un sanitāro aizsargjoslu uzturēšanu. Taču attiecībā uz **virszemes ūdens objektu aizsargjoslu** Aizsargjoslu likums nosaka tikai aprobežojumus un ierobežojumus, bet tas **nenosaka aizsargjoslas zemju īpašnieka pienākumus upju krastu uzturēšanā vai stāvokļa kontrolē**. Tādējādi arī radusies kritiska situācija, ka upēs ir sakrituši koki, krastos ir atkritumi, bet **īpašniekam nav pienākuma par to rūpēties**, tajā skaitā izvākt nokritušos kokus vai izlases cirtē sakopt aizsargjoslu teritoriju. Šeit būtu nepieciešams normatīvā akta regulējums.

Upju tīrīšana

Saskaņā ar Ūdens apsaimniekošanas likumu Ministru kabinets ir pieņēmis noteikumus Nr. 475 (spēkā no 28.06.2006) “**Virszemes ūdensobjektu un ostu akvatoriju tīrīšanas un padziļināšanas kārtība**”. Tie nosaka kārtību, gan veicot remonta, gan kapitālo, kā arī vienkāršotu **upes tīrīšanas darbus**. Šie noteikumu neattiecas uz meliorācijas sistēmu ekspluatāciju.

Projekta ietvaros diskusijas bija par “*virszemes ūdensobjektu vai ostu akvatoriju tīrīšana – peldošu grūžu izvākšana, zāles un apauguma likvidēšana, akmeņu un koku izcelšana, nogrimušu priekšmetu izcelšana un citi darbi, tajā skaitā gultnes attīrīšana, lai novērstu ūdens caurvadīšanas spēju samazināšanos*”¹¹. Tika pārrunāti pašreizējie problēmjasautājumi, ar ko saskaras gan institūcijas, gan interešu grupas, kas veic attīrīšanas darbus. Upju tīrīšanas aktivitātes veic gan biedrības, gan interešu grupas, gan pašvaldības. Tīrīšanas aktivitātes notiek gan publiskos, gan privātos ūdeņos.

¹¹ MK noteikumu Nr 475/2006, 3.punta 3) apakšpunkts.

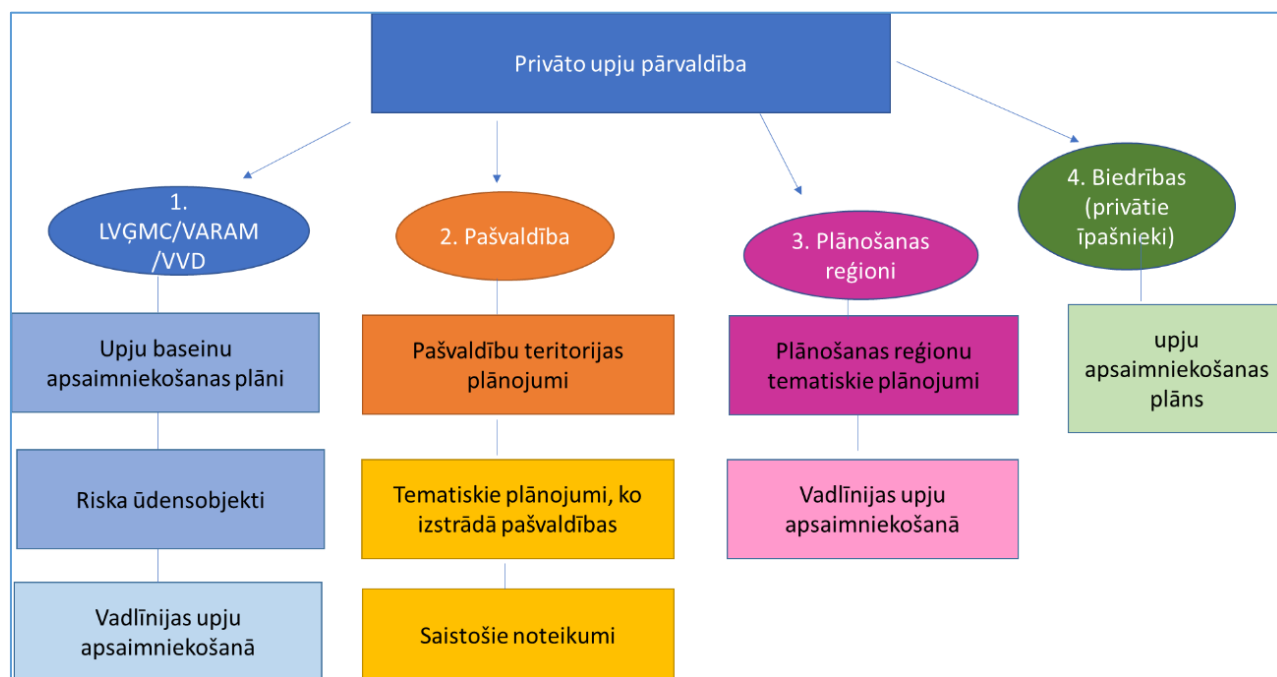
“Tomēr par mazo upju praktisku apsaimniekošanu no vides, dabiskā tecējuma un zivju nārsta vietu stāvokļa uzlabošanas viedokļa var runāt vienīgi kā par atsevišķu tīrīšanas darbu brīvprātīgu veikšanu atsevišķu upju atsevišķos posmos. Nav noliedzams veikto darbu pozitīvais piensums, tomēr tie notiek kampaņveidīgi dažādu projektu ietvaros vai ārpus tiem, šajā gadījumā ne reti neievērojot normatīvajos aktos noteiktās prasības tīrīšanas darbu veikšanai.” (Birkovs, 2018).

Lai veiktu tīrīšanas darbus, ir nepieciešams saņemt no Valsts vides dienesta (VVD) tehniskos noteikumus. Tehniskie noteikumi ir nepieciešami pat, ja vēlas izvākt peldošus gružus, izcelt iekritušus kokus vai nogrimušus priekšmetus. Turklāt par tehnisko noteikumu izsniegšanu darbības ierosinātājs, izņemot valsti un pašvaldību, samaksā nodevu 50.00€. Tematisko diskusiju laikā tika uzsvērts, ka ir **nepieciešams grozīt šos MK noteikumus, dodot iespēju izcelt kritušos kokus un gružus arī bez VVD tehnisko noteikumu saņemšanas.**

MK noteikumi Nr. 475 23. punkts paredz, ka tehniskie noteikumi virszemes ūdensobjektu tīrīšanai vai padziļināšanai nav nepieciešami četros gadījumos, tajā skaitā, ja virszemes ūdensobjektu tīrīšanai vai padziļināšanai īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, kurai ir izstrādāts un noteiktā kārtībā apstiprināts dabas aizsardzības plāns, ja darbus veic saskaņā ar šo plānu. Diskusijā tika ierosināts, ka šo noteikumu **23. punktu varētu papildināt ar apakšpunktu, ka “ja ir veikta upes apsaimniekošanas plāna izstrāde”.** Taču tas būtu iespējams tad, kad būtu izstrādāti **jauni MK noteikumi par atsevišķu upju un ezeru apsaimniekošanas plānu izstrādi,** kas aptvertu nosacījumus veicamajiem apsekojumiem un ekspertu atzinumiem par situāciju un veicamajiem darbiem situācijas uzlabošanai. Diskusijās arī tika uzsvērts, ka **ne visās upēs tīrīšanas darbu veikšana ir vēlama vai nepieciešama.**

Pārvaldības modeļi

Ņemot vērā pašreizējo neapmierinošo situāciju ar upju stāvokli Latvijā, tematisko domnīcu un sanāksmju laikā tika pārrunāti iespējamie risinājumi privāto upju pārvaldībai un apsaimniekošanai. Pašreiz kā galvenās atbildīgās iestādes par ūdeņu kā ekosistēmas daļu pārvaldību valstī ir **valsts institūcijām** – VARAM, LVĢMC un VVD. Galvenais plānošanas dokuments ir upju baseinu apsaimniekošanas plāni, kuru rezultātā tiek noteikts riska ūdensobjektu saraksts, ko apstiprina ar MK noteikumiem.¹² Noteikumi arī nosaka prasības riska ūdensobjektu aizsardzībai, tomēr galvenais akcents ir vērsts uz piesārņojošās slodzes samazināšanas atļaujās vai tehniskajos noteikumos noteiktās vides aizsardzības prasības paredzētajai darbībai tās norises vietā. Pašreiz upju baseinu apsaimniekošanas praktiskai ieviešanai pietrūkst vadlīnijas, kas sniegtu padomus un ieteikumus, kā privāto upju īpašnieki varētu apsaimniekot upes vai upju posmus. Dabas aizsardzības pārvalde ir sagatavojusi Aizsargājamo biotopu saglabāšanas vadlīnijas Latvijā, 2. sējums “upes un ezeri”¹³, kas var būt kā viens no izmantojamiem informācijas avotiem upju apsaimniekošanā.

4.attēls. Iespējamie privāto upju pārvaldības modeļi un plānošanas instrumenti.

Privāto upju pārvaldībā lielāka loma varētu būt **pašvaldībām**. Teritorijas plānojums, kas nosaka teritorijas atļauto izmantošanu, attiecas arī uz ūdeņiem neatkarīgi no to piederības tikpat lielā mērā, kā uz zemes plānošanu. Saskaņā ar 2013. gada 30. aprīļa MK noteikumu Nr. 240 „Vispārīgie teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi” 57. punktu “ūdeņu teritorija” ir funkcionālā zona, ko nosaka, lai “izplānotu un nodrošinātu racionālu un ilgtspējīgu ūdens resursu izmantošanu saimnieciskai darbībai, transportam, rekreācijai un vides aizsardzībai”. Šo MK noteikumu 5.4. apakšnodaļa nosaka “Prasības ūdeņu teritoriju plānošanai un izmantošanai,” izvirzot konkrētus nosacījumus ūdeņu teritoriju plānošanai, kā arī dažus ierobežojošus

¹² MK noteikumi Nr 418/2011.

¹³ https://nat-programme.daba.gov.lv/public/lat/publikacijas_un_dokumenti/#vadlinijas

noteikumus par to izmantošanu. Viens no nosacījumiem ir, ka teritorijas plānojumā un lokālpānojumā nosaka izmantošanas veidu ierobežojumus ūdenstilpēs un ūdenstecēs, kas noteiktas par riska ūdensobjektiem saskaņā ar normatīvajiem aktiem par riska ūdensobjektiem. Tādējādi ir mēģināts nodrošināt sasaisti starp upju baseinu apsaimniekošanas plāniem un teritorijas plānojumiem. Tomēr, kā tika atzīts projekta sarunās ar teritorijas plānotājiem, tad pašreizējā upju baseinu apsaimniekošanas plānos ietvertā informācija nav pietiekama, lai praktiski izmantotu teritorijas plānojumu izstrādē un ar to saistītiem teritorijas izmantošanas noteikumiem.

Pašvaldības var izstrādāt arī *tematiskos plānojumus*, lai risinātu specifiskus jautājumus, kas saistīti ar atsevišķu nozaru attīstību vai tematu. Šādi tematiski plānojumi ir izstrādāti transporta infrastruktūrām, ainavu pārvaldībai. Piemēram, Rīgas pilsēta ir izstrādājusi “Ūdens teritoriju un krastmalu tematisko plānojumu”.¹⁴

Savu funkciju izpildes nodrošināšanai likumā noteiktajos gadījumos pašvaldības izdod **saistošus noteikumus**. Saistošie noteikumi tiek izstrādāti, piemēram, par teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumiem, licencētās makšķerēšanas noteikumiem, pašvaldības nozīmes meliorācijas sistēmas atjaunošanu un uzturēšanu.

Tā kā daudzas upes tek cauri vairāku pašvaldību teritorijām, tad diskusijās tika pārrunāta arī lielāka **plānošanas reģionu** iespējamā iesaiste upju apsaimniekošanā. Turklāt plānošanas reģioniem ir pieredze dažādu projektu un aktivitāšu plānošanā un realizēšanā, tajā skaitā par ūdens pārvaldības jautājumiem. Plānošanas reģioni arī var izstrādāt tematiskos plānojumus, kas palīdzētu risināt specifiskus jautājumus upju pārvaldībā.

Tā kā pētījuma galvenais fokuss ir uz privātām upēm, tad tika apspriests arī pārvaldības modelis, kur lielāku atbildību un iespējas aktīvi darboties varētu tikt piešķirtas **privāto upju īpašniekiem**, kuri veidotu biedrības vai nodibinājumus, kas uzņemtos konkrētu privāto upju apsaimniekošanu. Tomēr diskusijās šis modeļa variants tika apšaubīts, ņemot vērā līdzšinējo pieredzi, ka ir bijis grūti panākt vienošanos starp īpašniekiem.

¹⁴ <http://www.rdpad.lv/rtp/tematiskie-planojumi-2/apstiprinatie/>

Secinājumi un priekšlikumi turpmākajām rīcībām

Projekts par mazo upju pārvaldības un apsaimniekošanas problēmām Latvijā tematiskajās domnīcās un kopējā visu pušu seminārā tika novērtēts ļoti atzinīgi, uzsverot tā nozīmību arī no valsts dabas kapitāla pārvaldības viedokļa. Projekts identificēja aktuālās problēmas un nepieciešamos turpmākās rīcības virzienus, kur būtu nepieciešams rast risinājumus nākamo projektu un valsts iestāžu regulāri veikto darbību ietvaros.

1. Esošais valsts monitoringa tīkls un veikto novērojumu skaits nav pietiekams, lai novērtētu aktuālo upju ūdensobjektu stāvokli vai spriestu par visu Latvijas upju stāvokli, jo monitoringi uz visām upēm netiek veikti. Tāpēc ir nepieciešams veikt apsekojumus un novērtējumus par tām upēm, kur valsts monitoringa programma nenodrošina ar nepieciešamo informāciju, bet notiek šo upju izmantošana dažādām saimnieciskām un cilvēku vajadzībām. Svarīgi ir noteikt kritērijus un atlasīt tās upes, kurās apsekojumi un ūdens kvalitātes novērtējums būtu nepieciešams veikt, jo ne visās tas būtu vajadzīgs. Pēc tam vajadzētu organizēt un finansēt apsekojumu veikšanu un izstrādāt apsaimniekošanas plānu jeb noteikumus.
2. Ir jāizvērtē nepieciešamos grozījumus normatīvajos aktos saistībā ar zvejas tiesību izmantošanu. Lai gan Zvejniecības likums nosaka, ka pašvaldība zvejniecību regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā organizē valstij piederošo zvejas tiesību izmantošanu un pārzina privāto zvejas tiesību izmantošanu ūdeņos, kas atrodas pašvaldības administratīvajā teritorijā vai piekļaujas tai, praktiski šie pienākumi tiek realizēti nepilnīgi. Tas attiecas arī uz zvejniecības likumā noteikto pienākumu zivju resursu pārzinātājam un zvejas tiesību izmantotājam (arī nomniekam) piedalīties attiecīgo ūdeņu zivju resursu aizsardzībā un uzraudzībā, kā arī zivju resursu saglabāšanā.
3. Lai uzlabotu nosacījumu par ekoloģiskā caurplūduma noteikšanu, izsniedzot ūdens resursu lietošanas atļauju HES darbībai, ir nepieciešama vienota metodika un arī normatīvo aktu grozījumi saistībā ar ūdens resursu lietošanas atļaujām. LVĢMC realizētā ECOFLOW projekta rezultāti var kalpot par pamatu šīs problēmsituācijas risināšanai.
4. Ir nepieciešams normatīvais regulējums attiecībā uz virszemes ūdens objektu aizsargjoslas uzturēšanas pienākumiem, jo pašreiz Aizsargjoslu likums nosaka tikai aprobežojumus un ierobežojumus. Tādējādi arī radusies kritiska situācija, ka upēs ir sakrituši koki, krastos ir daudz atkritumu, bet īpašniekam nav pienākums par to rūpēties, tajā skaitā izvākt nokritušos kokus vai izlases cirtē sakopt aizsargjoslu teritoriju.
5. Lai mazinātu administratīvo slogu, ir nepieciešams grozīt 2006. gada 13. jūnijā pieņemtos MK noteikumus Nr. 475 "Virszemes ūdensobjektu un ostu akvatoriju tīrīšanas un padziļināšanas kārtība" saistībā ar noteikumos iekļauto "tīrīšanas" definīciju un uz tehnisko noteikumu no VVD saņemšanu par "virszemes ūdensobjektu vai ostu akvatoriju tīrīšanu".
6. Piesārņojuma slodze, ko rada ūdenstūrisms un atpūtnieki, UBAAP nav atzīta kā nozīmīga. Tomēr, tiekoties ar nozares pārstāvjiem, tika atzīts, ka slodze ir sezonāli mainīga un vasaras mēnešos tā atsevišķos ūdensobjektos pieaug būtiski (it īpaši novērota ir piegružošana), tāpēc būtu nepieciešams izskatīt vides aizsardzības pasākumus un vadlīnijas ūdenstūrisma

pakalpojuma sniedzējiem, kā arī aplūkot ekonomisko instrumentu (piesārņotājs maksā) izmantošanas iespējas.

7. Ir nepieciešams pilnveidot un precīzāk definēt ar meliorācijas sistēmas uzturēšanu un atjaunošanu saistītās vides prasības, tajā skaitā definēt videi draudzīgas meliorācijas prasības. Precizētajās prasībās jāietver ne tikai dabas un ūdens bioloģisko resursu saglabāšanai būtiskos nosacījumus, bet arī ūdens objektu hidromorfoloģiskiem parametru, kas izriet no Ūdens apsaimniekošanas likuma uzstādījumiem.
8. Ir nepieciešami grozījumi MK noteikumos Nr. 1014/2005 "Ūdens objektu ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumu izstrādāšanas kārtība", jo nav skaidrs, ne kam ir pienākums izstrādāt, ne arī procedūra, kādā ierosināms tas, ka jāizstrādā jauni vai jāgroza esošie ūdens objekta ekspluatācijas noteikumi. Tā kā šādu noteikumu izstrāde ir ievērojams administratīvais slogs jebkurai iesaistītajai pusei, kā arī nopietns apgrūtinājums jebkuram darbības veicējam, tad vēlams apsvērt, kā iespējams precizēt noteikumu izstrādes pienākumu, grozīšanas un jaunu noteikumu nepieciešamības kārtību (un gadījumus, kad nepieciešami un kam, kas tiek saprasts ar terminu "ūdens objekts"). Turklāt būtu jāapsver iespēja, ka MK 1014/2005 tiktu pilnveidoti, lai tas kalpotu kā pamats visa ūdens objekta, ne tikai kādas daļas, kas attiecas uz saimnieciskās darbības veikšanu, aprakstam, bet gan ietvertu arī pasākumus, kas nodrošinātu stāvokļa uzlabošanu vai nepasliktināšanu. Tādējādi katram ūdensobjektam, izstrādājot ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumus, būtu jānosaka sasniedzamie mērķi un rādītāji atbilstoši ūdens apsaimniekošanas likumam vai citiem saistītiem normatīvajiem aktiem.
9. Projekta ietvaros tika diskutēts par vairākiem iespējamiem pārvaldības modeļiem saistībā ar privāto upju apsaimniekošanu. Ņemot vērā pašvaldību pieredzi, apsaimniekojot publiskos ūdeņus, it īpaši tika diskutēts par pašvaldību lomas palielināšanu ūdens pārvaldības jomā. Šīs diskusijas būtu jāturpina arī turpmāk dažādos projektos un diskusiju formātos.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs (LVĢMC). 2015. Daugavas, Gaujas, Lielupes un Ventas upju baseinu apsaimniekošanas plāni 2016-2021.gadam. Publicēti: <https://www.meteo.lv/lapas/vide/udens/udens-apsaimniekosana-/upju-baseinu-apsaimniekosanas-plani-/upju-baseinu-apsaimniekosanas-plani?&id=1107&nid=424>

Alvis Birkovs. "Latvijas mazo upju pārvaldība un apsaimniekošana. Pagātne. Tagadne.", Rīga, 2018. Biedrība "Latvijas Makšķernieku asociācija", 55 lpp.

Žaneta Mikosa. "Ziņojums par normatīvo regulējumu par tiesībām un pienākumiem ūdeņu apsaimniekošanā", Rīga, 2018. Biedrība "Baltijas Vides Forums", 128 lpp.

Portāls: www.likumi.lv.